

דתישכונ

פרשת עקב, תשע"ט, מספר 1332

מערכת היחסים בין האדם לבין הא-ל; הגישה היהודית לעומת האלילית והפוסט-מודרנית יוגב גלב

בדרך כלל, באמצעות קורבנות; בדר"כ קורבנות מבעלי חיים, אך עדיף ומשובח – קורבנות מבני אדם. במילים אחרות, המצוות האליליות אינן מתיימרות כלל להיות "לטוב לך"; למעשה הן "לרע לך"! יתרה מזו, מטרתן היא בהחלט לשחד את האל. שהרי בעולם שבו הצורך ההישרדותי שולט בכול, כוחות הטבע המאיימים והעיוורים, מטילים את מוראם האקזיסטנציאליסטי על הפרט, החש כעלה נידף מפני הרוח הרעה שלהם.

עולם כזה בורא אל (נוסח ניטשה) שמערכת היחסים בינו לבין נתיניו מבוססת על רצונו להרע להם, משום שבעצם נוכחותם הם פוגמים ביחידותו ובשליטתו. או-אז, האפשרות היחידה היא להחניף לו, להפיס את דעתו ביחס לעצם נוכחותו, בהקריבנו לו את היקר מכול, בהמעייטנו את חיינו לפניו.

שינוי בגישה האלילית חל לראשונה במהלך ההיסטוריה הנוכרית, בתרבות היוונית. בסיפוריו של הומרוס, האלים מוצגים כבעלי חולשות אנושיות, לוקים בקנאות ותככים, בעלי יכולת התאהבות ועוד. זהו הצעד הראשון – לפני המונותאיזם הנוצרי והאתאיזם הנאור – שבהריגת האלוהים הפוסט-מודרניסטית של ניטשה. כך שהמדרש³ באופן פרדוקסלי, שם בפיו של טורנוסרופוס דברי גיחוך על רבי עקיבא, האוחז בתפיסות "האליליות הפרימיטיביות" ומל את בנו. בכך הוא הרי חוזר בזעיר אנפין, לגישה האלילית המקריבה למולך; לגישה הרוצה להפיס את דעת הא-ל. והלא היווני חש כי הוא "עבר את זה", ההומניזם עומד להתחיל, והא-ל נדחק לפינה, ומה לנו ולהקרבת דם אליו? "איזה מעשים נאים – של הקב"ה או של בשר ודם?"

היהדות אחזה בדרך האמצע, ועל הרקע שבו היא ניתנה, יש לראות בכך דבר מדהים! כדי להוציא מעובדי האלילים את אמונת ההבל היא זועקת: אל לך לראות במצוות שוחד או חנופה, חלילה. מאידך, וכאן היא מתנגדת לפוסט-מודרניזם⁴, ישנה דרישה מהאדם: לא

בפרשתנו קבוצת פסוקים מרתקת. משה שואל את העם, אחרי כל התלאות, לקראת הפרידה ממשי: מהו היסוד של כל התורה למעשה? מה הן הנחות היסוד והשקפות העולם שה' מבקש ללמדכם? (דב' י:יב-יז):

וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֹךָ
כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל
דְּרָכָיו וְלֹאֲהַבָּה אֹתוֹ וְלֹעֲבֹד אֶת ה'
אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. לְשָׁמֵר
אֶת מִצְוֹת ה' וְאֶת חֻקֵּי אֲשֶׁר אָנֹכִי
מֵצִוְךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ... וּמִלֵּתֶם אֶת עֲרֵלֹת
לְבַבְכֶם וְעֲרַפְכֶם לֹא תִקְשׁוּ עוֹד. כִּי ה'
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי
הָאֲדֹנִים, הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר
לֹא יֵשֵׁא פָנָיו וְלֹא יִקַּח שַׁחַד.

בקטע זה מסכם לא אחר מאשר משה, את "תורת-משה", מהו א"כ החידוש שבו?

א. הענווה והטוב כיסוד הקשר שבין ישראל ובין ה'

סיכום זה מכיל, אבני-פינה תורניות לא מעטות. בעיוננו נתרזז בגישתו של ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בעל ה"משך-חכמה"¹. הוא מסב את תשומת ליבנו אל שתי קביעות בקטע זה; האחת פוזיטיבית והשנייה נגטיבית. ראשית, שמירת המצוות היא: "לטוב לך", ולעומת-זאת היא איננה "שוחד". אנו שואלים את עצמנו מהי "ההווא אמינא"? האם יעלה על הדעת שהמצוות ייתפסו כניסיון לשחד את הא-ל? וודאי שהמצוות הן לטובתנו, יאמר האומר!

כדי להבין את דברי ה"משך חכמה", שומה עלינו לעיין ברקע ההיסטורי לקבלת התורה. הקרבת הילדים למולך היא רק אחת מעבודות האלילים שהיו מקובלות בארץ כנען.² התפיסה הדתית הרווחת בתקופה של נתינת התורה הייתה, כי יש "להפיס את דעת האל", הזועמת

* יוגב גלב, בוגר ישיבת הר-המור, עובד סוציאלי קליני-מטפל, ירושלים.

¹ בפירושו לפרק י:ג-טז, ד"ה "לשמור את מצוות".

² וינפלד מדווח שהעמים הקדמונים נהגו להקריב את ילדיהם, בעקבות אסון, לרוחות הנקם. לטענתו, עקדת יצחק מסמלת את המעבר מהקרבת ילדים להקרבת בעלי-חיים. וינפלד, מ. "עבודת המולך בישראל ורקעה", דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות (1969), עמ' 37 - 61.

³ מדרש תנחומא (בובר), פרשת תזריע, ז.

⁴ קווי דמיון אליו ניתן למצוא כבר בהיסטוריה הרחוקה. קורח הוא בהחלט דוגמא טובה לדעתי לכך, באשר לכמה רכיבי תרבות פוסט-מודרניים.

שפרויד זיכה לכל הדתות בלא הבחנה¹⁰. הפוסט-מודרניזם, לעומת זאת, מוביל לדיכאון (המחקר מראה שהוא בנסיקה תלולה, ונחשב ע"י ארגונים בין לאומיים העוסקים בכך, ל"מחלת-המאה"¹¹). שהרי, בהיעדר קריטריון לאמת, נעדרת היכולת לממש את הטבע האנושי הראשוני ביותר: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה". למה שנרבה? ולמה שניצור (הכוונה ליצירות חופשיות, רוחניות, ולא רק לטכנולוגיות).

היהדות מעמידה מערכת ערכית שונה. שתי אמונות היסוד שעליהן עמדנו: היות האדם רצוי, וההכרח לעבוד כדי לממש את החיבור שבינו לבין בוראו, מובילות להשקפת עולם "דיאלוגית". ה' מאפשר את המקום לאדם, ועל האדם לעבוד כדי להיות זכאי לו כשלעצמו. בהיבט הפסיכולוגי, הגישה היהודית מובילה להווי פנימי, לא חרדתי ולא דיכאוני. הא-ל רוצה בטובתך¹² ולכן אינך אלילי-חרדתי. קיים קריטריון לאמת,¹³ ולכן אינך פוסט-מודרניסטי, הנוטה לדיכאון.¹⁴ אמונה זו היא היא דבקות בה'. אין כאן, חלילה, בריאת האל לשם צרכי הרגעה פסיכולוגיים (כדבריו של פרויד). כמה שוגה גישה זו, השואבת את כוחה מן הצורך של האדם האלילי, ומחילה אותו על עולמה הפנימי, ההפוך כל-כך של היהדות! כמה מבינים אנו את דברי הרמב"ם:

התורות הֵן המתדמות – עֲנִינִים אֵין תוֹף לָהֶם, רַק חֲקוּי לְבַד... כְּמוֹ שֵׁשֶׁחֶקוּ וַיִּלְעָגוּ עַל הַקּוֹף כְּשִׁיחָקָה פְּעֻלוֹת הָאָדָם.¹⁵

לעניינו מתגלה מערכת, שיסודה ביטחון בהיותנו רצויים לפני הבורא, דרך עמל, אהבת הגר, האלמנה והיתום, דרך "מילת הלב" בתהליך חי ודינאמי. ביטחון זה מוביל בתורו, ומבנה תחושות פנימיות של שמחת-חיים יצירתית, ושלוה הנובעות מן הביטחון בה'.

¹⁰ פרויד, זיגמונד. אבל ומלנכוליה: פעולות כפייתיות וטקסים דתיים, תל אביב 2008.

¹¹ ראו: World Health Organization. n.d. 20 09 <<http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/depression>>. 2018.

¹² על פי קבלת האר"י הצטמצם ה' לשם פניו חלל שבו יוכל העולם להתקיים. כמה שונה גישה זו מהגישות היווניות-פורומתאיות והנוצריות, שתרגמו את התורה יונית. גם הקטע הנוכחי וגם הקודם שאבו מעמדת היסוד שמועלת בספר: "אולי חבלי לידה", ד"ר ברוך כהנא (כת"י).

¹³ זאת לצד מערכת פנימית, גמישה, מורכבת ועמוקה, המוטלת על החכמים, ועל הצורך להתאים חוקי נצח לרוח הזמן. לעניין זה ראוי להקדיש מאמר אחר.

¹⁴ למותר לציין שלכל אחת מן התרבויות הללו יש יתרונות. הראייה טרח למצוא את אלו שבאלילית, ולא קשה למצוא גם בזו הפוסט מודרנית.

¹⁵ אגרת תימן. תרגום ר"ש אבן תבון. וכבר קדמו, ריה"ל ב"כוזרי" (ב;ל,ל.ג;ט).

"כל העדה שווה", עליך להחליש את תאוותך, ולהגביר את צלמך-שכלך,⁵ זוהי עבודתך!

במילים אחרות, הגישה היהודית מציגה את ה' כעניו לעומת האלילים השתלטניים, ולעומתו את ישראל כענווים ונדרשים לעבודה.⁶ גישה זו באה לידי ביטוי מעמיק בהדגשתו של הרמב"ם⁷ את מידת הענווה, כמידה היחידה שיש לנהוג בה באופן קיצוני. היא משמשת את "בניין האב" להשקפת היהדות, ובכך היא מעצבת את האופי והצבע שתקבלנה המצוות כולן!

השכר: "ובו תדבק" – ביטחון בה' כתוצאה מקיום המצוות וכשכר עליהן

ארגון מחשבות כזה, על היחס שבין האדם לבין הא-ל, מוביל לגישה שונה מן המקובל באשר לתוצאה של יחס זה, או במילים אחרות – באשר לשכר קיומן של המצוות. בסיומו של הקטע המצוטט לעיל, שבו משה מסכם את יסודות התורה, הפסוק קובע: "אֵת ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֵק וּבְשֵׁמוֹ תִשָּׁבַע". כל מילה בפסוק זה מצאה את גילומה במצווה (תפילה, יראת ה', שבועה בה' ולא בע"ז).

באשר לצו "ובו תדבק", נחלקו הדעות. הרמב"ם⁸ קבע על פי דברי חכמים, שכיוון שה' הוא "אש אוכלה", ובו עצמו לא ייתכן לדבוק, המצווה היא לדבוק ביודעי תורתו – החכמים. הרמב"ן, לעומתו, הסיט את מוקד המצווה מן ההמון, והחילה על יחידי הסגולה: עליהם חלה המצווה לדבוק בה' בחסידותם. בעל ה"משך-חכמה"⁹ טוען, כי המצווה פונה אל היחיד, ומצווה עליו להאמין כי ה' יודע את צורכי האדם יותר ממנו עצמו, וביכולתו לספקם. לפיכך, הדבקות בו מובילה לאמונת הביטחון בה'; לתחושה בסיסית של שלווה האדם ביחס לדאגותיו האקזיסטנציאליסטיות. האדם מאמין כי ה' ער לצרותיו, רוצה בטובתו ויכול להושיעו. בכך, בעל ה"משך-חכמה" מגלם (שוב) השקפה הממצעת בין האלילות לבין הפוסט-מודרניזם. בקטע הקודם עמדנו על הפוזיציה של עבודת הדת המשחדת/רעה האלילית, לעומת היעדר הדת והיעדר הקריטריון או האמת המאפשרת עמל כלשהו, תוצאת הפוסט-מודרניזם. כעת אנו עדים לתוצאות, לשכר. שהרי לאן עתידות כל אחת מן הגישות הללו להוביל? האלילות היא גילומה של החרדה – מעין "הפרעת אישיות חרדתית" (שם

גם בעניין הרכיב הרלטיביסטי, הקדים הסופיזם היווני את הפוסט מודרניזם.

⁵ על פי: כוזרי, א. קטו. מורה הנבוכים, ח"ג, מט; רד"ק לבראשית יז:יא; רמב"ן שם, שם, ט.

⁶ נשים לב, שהפוזיציה של פיוס האל, גם היא שתלטנית, "כמים הפנים לפנים", בדיוק כשתלטנותו של האליל.

⁷ הלכות דעות, פרקים א-ב. וראו פירושו למסכת אבות, ד, ד.

⁸ סהמ"צ, עשה ו'.

⁹ יב, ד"ה את ה'.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף